

ONA TILI O‘QITISH METODIKASI DARSLARIDA LEKSIKOLOGIYANI O‘QITISHNING INNOVATSION USULLARI

Altin Kadambayevna Raximova

Urganch innovatsion university nodavlat ta’lim muassasasi “Ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar”
kafedrası o‘qıtuvchısı

ANNOTATSIYA

Ona tili o‘qitish metodikasi darlarida leksikologiya bo‘limini o‘qitish metodikasini o‘quvchilarga innovatsion usullarini ushbu fan sohasi uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlarni egallashga yordam beradigan turli xil yondashuv va usullarni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada biz ona tili darslarida leksikologiyani o‘qitishda qo‘llaniladigan asosiy usullar va ular nima uchun samarali ekanligini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: Ona tili o‘qitish metodikasi, leksikologiya, innovatsion usullar, fan, metodologiya, so‘zlarning leksik ma’no jihatlari, sinonim, omonim, poronim so‘zlar.

АННОТАЦИЯ

Методика преподавания раздела лексикологии на уроках методики преподавания родного языка включает в себя различные подходы и методы, которые помогают учащимся овладеть навыками и знаниями, необходимыми для данной предметной области. В этой статье мы рассмотрим основные методы, используемые при преподавании лексикологии на уроках родного языка, и почему они эффективны.

Ключевые слова: методика обучения родному языку, лексикология, инновационные методы, наука, методика, лексико-смысловые аспекты слов, синонимы, омонимы, поронимы.

ABSTRACT

The teaching methodology of the lexicology Department in the lessons of the native language teaching methodology includes a variety of approaches and methods that help students acquire innovative methods of acquiring the skills and knowledge necessary for this field of science. In this article, we will look at the main methods used in teaching lexicology in native language lessons and why they are effective.

Keywords: native language teaching methodology, lexicology, innovative methods, science, methodology, lexical meaning aspects of words, synonyms, homonyms, poronyms.

Har bir xalqning ona tili va adabiyoti uning milliy ruhi va o‘zligining, madaniy-ma’rifiy olami, milliy g‘oyasining asosi hisoblanadi. Ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning “Har bir millatning borlig‘ini ko‘rsatadurgan oyinai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yo‘qotmak – millatning ruhini yo‘qatmakdur” degan hikmatli so‘zlari ham bu fikrni yaqqol tasdiqlaydi.

Shuning uchun ham qachonki bosqinchi va istilochi kuchlar el-yurtimizni o‘ziga qaram qilmoqchi bo‘lsa, avvalo, uni o‘z tili va dinidan, tarixi va madaniyatidan, milliy g‘ururidan judo etishga uringan. O‘lkamiz qaramlik changaliga tushib qolgan istibdod davrlarida ona tilimizning rivojlanish imkoniyatlari cheklab qo‘yilgani hech kimga sir emas.

O‘zbek tilining har tomonlama taraqqiy topishi va adabiy til sifatida maydonga chiqishida qadimiy turkiy til hissa qo‘shganini alohida ta’kidlash tabiiydir. Shu borada Mahmud Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy, Alisher Navoiy kabi ilm-u fan va adabiyot namoyandalarining xizmati va qoldirgan merosi muhim o‘rin egallaganini qayd etish joiz.¹

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning ta’kidlashicha: ”Hukumatning tegishli vazirlik va idoralar hamda butun ta’lim tizimining, hurmatli domlalarimiz va professor-o‘qituvchilarning eng muhim vazifasi - yosh avlodga puxta ta’lim berish, ularni jismoniy va ma’naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir. Farzandlarimiz uchun zamonaviy ish joylari yaratish, ularning hayotda munosib o‘rin egallashini ta’minlashga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga ko‘tarishni davrning o‘zi taqozo etmoqda”.²

Shu fikrlarimizning dalili sifatida O‘zbekiston Respublikasi 2017-2021-yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasi”da keltirilgan quyidagi fikrlarga alohida e’tibor qaratish lozim. ”Ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o‘quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish”³, - deya ta’kidlagan edilar.

Komil insonni voyaga etkazishda boshlang‘ich ta’lim shubhasiz mustahkam poydevor rolini o‘taydi. Ma’lumki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim-tarbiya berishdagi muhim vazifalarning asosiy qismi o‘qish darslarida amalga oshiriladi. Ona tili va o‘qish darslarida olib boriladigan barcha mashg‘ulotlarning yetakchi o‘rni nutq o‘stirish bo‘lib, u savod o‘rgatish,

¹Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni. –Toshkent, 2016, 13-may.

² Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. 97-bet.

³ 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi – Toshkent:”O‘zbekiston”, 2017.

chiroyli yozish ko'nikmalarini shakllantirish va o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi.

Har bir insonning nutqi chiroyli, mukammal, talaffuzi aniq, ravon bo'lsa, fikrlash doirasi keng, idrok qilishi ham teran bo'ladi. Nutq orqali odamzod o'zining ichki hissiyotlarini ham bayon qiladi. Chiroyli so'zlashni, savodli, to'g'ri yozishni, o'z fikrini ravon va aniq bayon etishni bilmagan yoki etolmagan o'quvchi hech qaysi bilimlarni muvaffaqiyat bilan o'zlashtira olmaydi. Boshlang'ich ta'limdagi ona tili ta'limi bolarning tafakkur qilish faoliyatini kengaytirish, erkin fikrlay olishi ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bilan birga ona tili ta'limi bo'lgan so'z va so'z ma'nolarini lug'aviy tahlil qilishni ham o'rgatadi.

O'quvchilar nutqini o'stirish, avvalo, ularning lug'atini boyitish bilan bog'liqdir. So'z boyligini oshirishda lug'at ustida ishlash katta amaliy ahamiyatga ega. O'rganilayotgan matn yuzasidan lug'at ishi o'tkazish jarayonida o'quvchilar tilning lug'at tarkibiga xos bo'lgan eskirgan so'zlar, yangi paydo bo'lgan so'zlar, kasb-hunarga oid so'zlar, shevaga xos so'zlar, badiiy uslubga xos so'zlar bilan amaliy jihatdan tanishib boradilar. Tilimizda mavjud bo'lgan behisob so'zlarni yodda saqlab qolishda hamda ularni nutqda to'g'ri va o'rinli qo'llay olishda tilning lug'at tarkibini muayyan qatlamlar yoki guruhlariga ajratib o'rganish, ya'ni eskirgan so'z, yangi paydo bo'lgan so'z, kasb-hunarga oid so'z, shevaga xos so'z kabi tushunchalar haqida ilk nazariy ma'lumotlar bilan tanishtirish juda muhim sanaladi.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarga leksikologiyani tilning lug'at tarkibini o'rgatishda lug'at ustida ishlash yo'llarini belgilash;

- kasb-hunarga oid so'zlarni o'rgatish o'rgatish yo'llari belgilash;

-shevaga xos so'zlar va ular ustida ishlash yo'llari ko'rsatish;

-eskirgan so'zlar haqida ma'lumot berish yo'llari;

-boshlang'ich ta'limida lug'at tarkibini o'rgatishning ta'lim-tarbiyaviy jihatlarini aniqlash.

Maqolaning metodologik asosi. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomalari va ma'ruzalari, "Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi", "Boshlang'ich ta'lim DTS va milliy o'quv dasturi", shuningdek, ta'lim-tarbiya sohasida qabul qilingan qaror va farmonlar, atoqli pedagoglarning ta'lim-tarbiyaga oid fikrlari, mavzuga doir ilmiy-metodik adabiyotlar.

Boshlang‘ich ta‘limdagi o‘qish va ona tili darslarining yetakchi maqsadi- nutq o‘stirishda tilning lug‘at tarkibi ustida ishlashning amaliy ahamiyati ko‘rsatildi. Uning o‘quvchilar nutq madaniyatini yuksaltirishda, o‘z fikrini aniq va ixcham, ta’sirchan qilib yetkazishdagi muhim roli belgilandi. Maqola yozishdagi tadqiqot natijalaridan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, shu yo‘nalishda ta‘lim olayotgan talabalar foydalanishi mumkin.

Ilk maktabga kelgan yosh bolalarning nutqidagi so‘zlarga o‘qituvchi bor e’tiborini qaratishi zarur. Ulardagi nutq boyligini tekshirishi hamda yanada boyitishga harakat qilishi kerak. O‘quvchilarni ona tilida ravon so‘zlashini so‘zlarni xatosiz gapirishini doim nazorat qilishi kerak.

Lug‘at boyligini oshirishga yordam beruvchi metodlardan, o‘yinlardan zamonaviy texnologiyadan foydalanishi zarur. O‘quvchilar ko‘p so‘z bilgani bilan uning ma’nosini bilishi ham kerak. Boshlang‘ich sinflarda tilning rivojlanishi haqidagi masala maxsus o‘rganilmaydi. Tilga jamiyatning rivojlanishi bilan bog‘liq holda rivojlanadigan hodisa sifatida ilmiy qarashga zamin yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Tilning leksik tomoni boshqalariga qaraganda xarakatchan tez rivojlanadigan bo‘lgani uchun, til leksikasi misolida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini saviyasiga mos ravishda jamiyatning rivojlanishi bilan bog‘liq holda tilning ham rivojlanishi tushuniladi. Tilning leksik tarkibida yuz berayotgan o‘zgarishlar yuzasidan o‘qituvchi va o‘quvchilarning kuzatishlari bolalarda dunyoni bilish haqidagi tasavvurlarini shakllantirishga mos material beradi. Nutqimizning aniq, ravon, mantiqiy bo‘lishida so‘z- leksemasining o‘rni beqiyos. Uni o‘quvchilarga o‘rgatishning o‘ziga xos prinsplari mavjud.

-leksik-grammatik prinsp: nomidan ma’lumki so‘zlarning leksik ma’nosi bilan grammatik ma’nosi qiyoslanadi.

Bunda leksik ma’no nima grammatik ma’no nima degan savolga javob tayyor bo‘lish kerak. Leksik ma’no so‘zlarning lug‘aviy ma’nosi, ya’ni biror narsa, predmet, belgi, xususiyat kabilarni anglatgan ma’nosi bo‘lsa, grammatik ma’no so‘z (leksika)ning grammatika ixtiyoriga o‘tgandan keyingi ma’nosi. -kontekstli prinsp. Bu prinspga ko‘ra so‘z (leksema)ning ma’nosi kontekst (matn)da qaraladi.

Kontekst so‘zlarni boshqa ma’nolardan tozalaydi. So‘zda bir necha ma’no bo‘lishi mumkin. Lekin u matnda bitta ma’nosi bilan qatnashadi. Sintagmatik aloqa vositasini o‘taydi (sintagma –bir yoki bir nechta so‘zdan iborat sintagmatik intanatsion mazmuniy nutq birligi).

Demak bu o‘rinda so‘z (leksema)ga nutq birligi sifatida qaraladi. -leksik–sintaktik prinsp. Bunda ham so‘zning nutq jarayonida bajaradigan vazifasi nazarda tutiladi, ya’ni so‘z bilan so‘z birikmasini qiyoslash nazarda tutiladi: qalam –qizil qalam. **Qalam so‘zi** nutq sharoitiga qarab boshqa so‘zlar bilan birikib so‘z birikmasi hosil qiladi. So‘z (leksema)ning ma’nosi yanada

konkretlashmoqda. Soʻzning bunday prinsplar asosida tushuntirilishi oʻquvchilarga soʻz mohiyatini, nutqdagi oʻrnini yanada chuqurroq anglash imkoniyatini beradi.

Tilshunoslikning bu boʻlimini oʻqitishning asosiy maqsadi ham yuqoridagi tahlil asosida yuzaga chiqadi, yaʼni soʻz va tushunchalarning oʻzaro munosabati, soʻzlarning maʼno tiplari, soʻz maʼnolarining ifodalanish yoʻllarini oʻrgatishdir. Har qanday boʻlimni oʻqitishda maqsad qilib uni oʻquvchilarga oʻrgatishning eng asosiy tomonlari olinsa ana shu maqsadni detallashtirilgan holda roʻyobga chiqarish uning vazifasini belgilaydi, yaʼni bu boʻlimning asosiy vazifasi soʻz maʼnolarining taraqqiyoti, koʻp maʼnolilikning hosil boʻlishi, lugʻat tarkibining grammatik qurilish bilan bogʻliqligi, soʻzning grammatika ixtiyoriga oʻtgandan keyin oʻzgarish sabablari, iboralar va ularning shakllanishini oʻrganishdir.

Bir maʼnoli va koʻp maʼnoli soʻzlarni, iboralarni oʻtish metodikasi. Oʻquvchilarga, avvalo, soʻzning lugʻaviy maʼnosi haqida tushuncha beriladi: soʻzlarning biror predmet, belgi, harakat va boshqalarni anglatishi uning lugʻaviy maʼnosi sanaladi. Lekin soʻzlarning hammasi bir maʼnoli yoki bir necha maʼnoli boʻlmasligi taʼkidlanadi. Shu xususiyatlarga koʻra soʻzlar bir maʼnoli va koʻp maʼnoliga ajratiladi.

Agarda soʻzning anglatadigan maʼnosi birdan ortiq boʻlsa koʻp maʼnoli sanaladi. Buni tushuntirish uchun har bir soʻzning biror lugʻaviy maʼnoga ega boʻlishi aytiladi: odam, bola, farzand, oʻgʻil, qiz soʻzlari umuman insonga xos soʻzlar boʻlsa-da, ular bir-biridan farqli, boshqa-boshqa maʼnolarni anglatadi. Shuning uchun ham ularning har birini alohida soʻz deymiz.

Koʻp maʼnoli soʻzlar bir necha maʼnoni anglatganda, ular bir soʻz sanaladi, chunki, birinchidan, bir shaklga ega, ikkinchidan, bosh –asosiy maʼnodan boshqa maʼnolari yuzaga kelgan. Masalan, koʻz soʻzi anglatgan maʼnolar. Birgina maʼno anglatadigan soʻzlarni bir maʼnoli soʻzlar deb atalishi aytilib unga misollar keltiriladi: alfavit, urgʻu, radius, diametr, zoologiya va boshqalar.

Leksikologiya boʻlimini oʻta boshlagadanoq oʻquvchilarni lugʻatlar bilan ishlashini mashq qildirib borish kerak. “Imlo lugʻati”, “Oʻzbek tili izohli lugʻati”dan foydalanish yoʻllarini oʻrgatish zarur. Izohli lugʻatda soʻzlarning, xususan, koʻp maʼnoli soʻzlarning berilishini alohida tushuntirish lozim. Shundan keyin koʻp maʼnoli soʻzlarning hosil boʻlishi sabablari tushuntiriladi, yaʼni soʻzlarning oʻz va koʻchma maʼnolari haqida maʼlumot beriladi: koʻchma maʼno asosida koʻp maʼnolilik yuzaga keladi.

Ular boʻyicha mashqlar ishlatiladi. Bunda asosiy eʼtibor soʻzlarning koʻchma maʼnolarini aniqlashga qaratilishi zarur. Soʻz va uning maʼnosi bilan bevosita aloqador boʻlgan omonimlar, sinonimlar, antonimlar, paoronimlar, uyadosh soʻzlar kabi hodisalarga ham oʻquvchilar diqqati

qaratilishi lozim. Bular orasida uyadosh soʻzlar va ularni oʻqitishga diqqatni qaratish zarur. Chunki uyadosh soʻzlar nisbatan yangi tushuncha, shu bilan birga bir uyaga mansub soʻzlarni aniqlash anchagina murakkablik qiladi. Bunda soʻzlarning joylashishi umumiydan xususiya qarab yoʻnaltirilgan boʻladi.

Masalan daraxt soʻzining uyadoshlari umuman butagan boshqa soʻzlarni qamrab oladi: ular uchun umumiy boʻlgan daraxt uya boshi sanaladi. Ulardan keyin avval mevali soʻng manzarali daraxtlar keltirilishi lozim. Xuddi shuningdek, “mevali daraxtlar” ham, “manzarali daraxtlar” ham alohida –alohida uyani hosil qilaveradi.

Leksikologiyaga oid materiallar iboralarni oʻtish bilan yakunlanadi. Iboralar haqida tushuncha berilar ekan uning butunicha koʻchma maʼnoda qoʻllanilishi aytiladi. Bu qiyinchilik tugʻdirmaydi chunki koʻchma maʼnoda qoʻllanilishi nima ekanligi oʻquvchilarga maʼlum.

Maktab darsligida gap boʻlaklariga teng iboralarni oʻtish maqsadga muvofiqdir: oq koʻngil, suv quyganday, kapalagi uchdi. Iboralar oʻtilayotganda unga tavsif berib iboraning maʼnosi bir mustaqil soʻzga teng kelishi; uning tarkibida birdan ortiq mustaqil soʻzning boʻlishi; iboralardan oʻrinli foydalanish nutqning taʼsirchanligini oshirishi haqida maʼlumot berish kerak. Shuni ham aytish kerakki iboralarni tushuntirishda koʻchma maʼnosini osongina tushunadigan, ularning yoshiga mos misollar tanlanishi zarur: -Oyi nega qovogʻingizni silayapsiz? -Koʻzim uchdi. -Iya, joyida turibdi-ku? Oʻquvchilarga leksik –frazologik mashqlar bajartirish mavzuni mustahkamlaydi.

Leksikologiya boʻlimini oʻqitish metodikasi oʻquvchilarga ushbu fan sohasi uchun zarur boʻlgan koʻnikma va bilimlarni egallashga yordam beradigan turli xil yondashuv va usullarni oʻz ichiga oladi. Ushbu inshoda biz leksikologiyani oʻqitishda qoʻllaniladigan asosiy usullar va ular nima uchun samarali ekanligini koʻrib chiqamiz. Sinonimlar, antonimlar, paronimlar, omonimlar, oʻz maʼno va koʻchma maʼno, shevaga oid soʻzlar, atamalar, eskirgan va yangi soʻzlar

Leksikologiya oʻz ichiga Leksikologiya tilshunoslikning qiziqarli boʻlimi boʻlib, usoʻzlarni va ularning bir-biri bilan munosabatlarini oʻrganishga qaratilgan. Anʼanaga koʻra, bu ilgʻor tilshunoslik talabalari va mutaxassislari uchun moʻljallangan murakkab fan sifatida koʻrib chiqilgan. Biroq maktab oʻquvchilarini leksikologiya asoslari bilan tanishtirish katta foyda keltirishi mumkin. “Leksikologiya haqida suhbat”, “Soʻzning atash maʼnosi”, “Bir maʼnoli va koʻp maʼnoli soʻzlar”, “Soʻzning oʻz va koʻchma maʼnolari”, “Maʼnodosh (sinonim) soʻzlar”, “Maʼnodosh soʻzlarda umumiy va xususiy maʼnolar”, “Maʼnodosh soʻzlar qatorida bosh soʻz”, “Uyadosh soʻzlar”, “Shakldosh soʻzlar”, “Paronimlar (Talaffuzdosh soʻzlar)”, “Oʻzbek tili leksikasining boyish manbalari” “Eskirgan soʻzlar”, “Yangi soʻzlar”, “Iboralar”, “Iboralarning

qo'shma so'z va so'z birikmalaridan farqi”, “Tasviriy ifoda”, “Atamalar. Ilmiyatamalar”, “Kasbiy atamalar”, “Shevaga oid so'zlar”, “Lug'at va lug'atshunoslik”, “Lug'at turlari va ulardan foydalanish” singari mavzularni o'z ichiga oladi. Maktab o'quvchilariga leksikologiyani o'rgatishning asosiy afzalliklaridan biri ularning o'qish va yozish ko'nikmalarini oshirishdadir. O'quvchilar so'z qismlarini va ularning ma'nolarini tushunib, o'qish materiallarida uchragan so'zlarni yaxshiroq tushunishlari mumkin. Bu esa, o'z navbatida, ularning so'z boyligini yaxshilaydi va o'z fikrlarini yozishda samaraliroq ifodalash imkonini beradi. Maktab o'quvchilariga leksikologiyani o'rgatishning yana bir afzalligi shundaki, u tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatini rag'batlantirishi mumkin. Talabalar so'zlarning qurilish bloklari bilan tanishar ekan, ular turli lingvistik elementlar orasidagi naqsh va munosabatlarni aniqlashlari kerak. Bu ularning tahliliy qobiliyatlarini rivojlantirishga va tilning asosiy tamoyillarini tushunishga yordam beradi. Leksikologiya bo'limiga tayyorgarlik ko'rishda birinchi navbatda e'tibor berish kerak bo'lgan narsa -lug'at ildizlari, prefikslari va qo'shimchalarini bilishdir. Bundan tashqari, yangi so'zlarni tanib olishga urinishda semantik siljishlar va etimologiyani tushunish juda muhimdir.

Masalan, SAT imtihonini topshirayotganda lotincha ildizlarni tushunish juda muhim, chunki ko'plab ingliz so'zlari lotin yoki yunoncha ildizlardan olingan, chunki ko'plab tibbiy va ilmiy atamalar kelib chiqishi yunonchadir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, alohida so'zlarga qaraganda prefiks va qo'shimchalar to'plamini yodlash samaraliroqdir, chunki ba'zi o'zaklar so'zlarning ma'nosiga osonlikcha taxmin qilib bo'lmaydigan tarzda ta'sir qilishi mumkin.

Foydalanishning yana bir muhim strategiyasi kontekstli maslahatlarni o'zlashtirishdir. Ko'pincha nomzodlar notanish so'zga duch kelishadi, lekin shunga qaramay, jumla kontekstida uning ma'nosini tushunadilar. Shuning uchun parchani o'qiyotganda diqqatni atrofdagi iboralar va bo'laklarga qaratish kerak. Shu bilan bir qatorda, ma'noni tekshirish uchun lug'atdan foydalanish foydali bo'lishi mumkin, ammo undan imkon qadar kamroq foydalanish kerak, chunki bu imtihon topshirish vaqtida vaqtga ta'sir qilishi mumkin. Ular so'zlarning ma'nolari va tarixiy kontekstlarini o'rganar ekan, tillarning boy xilma-xilligi va ularning vaqt o'tishi bilan rivojlanish yo'llari haqida tushunchaga ega bo'ladilar. Bu turli madaniyatlarni ko'proq qadrlashga yordam beradi va o'quvchilarni madaniyatlararo kompetentsiyalarini rivojlantirishga undaydi. Biroq maktab o'quvchilarini leksikologiya bilan tanishtirishda mavzuni yoshga mos va qiziqarli tarzda bayon etishga e'tibor qaratish lozim.

Diagrammalar va infografika kabi ko'rgazmali qo'llanmalar, interfaol mashqlar va o'yinlar foydali bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, o'quvchilarni texnik jargon va murakkab

tushunchalar bilan haddan tashqari oshirib yuborishdan qochish, buning o'rniga asosiy tamoyillar va haqiqiy misollarga e'tibor qaratish juda muhimdir. Kartalar va amaliy testlardan foydalanish yangi bilimlarni olish va taraqqiyotni baholashning boshqa usullaridir. Kartochkalarni yaratishda ularni qayta-qayta yozish va o'rganish bu bilimlarni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam beradi.

Amaliy testlarni topshirish nafaqat yangi so'zlar va tez-tez ishlatiladigan atamalarni ochibgina qolmay, balki imtihon paytida e'tibor berish kerak bo'lgan muhim jihat bo'lgan tezlikni ham mashq qiladi.

Xulosa qilib aytganda, til imtihonining leksikologiya bo'limi tizimli va kompleks yondashuvni talab qiladi. So'zlarning ildizlari, prefikslari va qo'shimchalariga e'tibor qaratish, kontekstli maslahatlarni o'zlashtirish, flesh-kartalar va amaliy testlardan foydalanish juda muhimdir. Ushbu strategiyalarning barchasi yangi bilimlarni saqlashga, vaqtni yaxshilashga va eng yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi. Maktabo'quvchilariga leksikologiyani o'rgatish ularning o'qish va yozish ko'nikmalarini oshirishdan tortib, tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirish, til va madaniyatni qadrlash kabi ko'plab afzalliklarga ega bo'lishi mumkin. Ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish va ijodiy o'qitish strategiyalari bilan ushbu qiziqarli mavzuni yosh talabalarga tushunarli va qiziqarli tarzda tanishtirish mumkin.

Ta'limdan asosiy maqsad bolalarga bilim berishgina emas, balki bilim olish yo'llarini o'rgatish, ularni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish demakdir. Yangicha ijtimoiy, iqtisodiy sharoitda ona tilini o'qitish mazmunini takomillashtirish, darslarni jahon andozalariga mos ravishda tashkil qilish o'quvchi faolligini oshiradigan muhim omillardan hisoblanadi.

Nutqiy faoliyatda har bir til hodisasining o'z o'rnini, o'z vazifasi bor. Yoshlar til imkoniyatidan vaziyatga qarab foydalanish malakasiga ega bo'lishlari, o'z fikrini aniq ifodalashga, zarur bo'lgan so'z va gap shakllari, ibora va tasviriy ifodalarni tanlay va qo'llay bilishlari davr talabidir. Buning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z ixtisosligini puxta bilishi, ilg'or pedagogik texnologiya hamda zamonaviy o'quv – texnik vositalaridan yaxshi xabardor bo'lishi lozim. Shundagina ta'lim samarasi ham, o'qitish darajasi ham yuqori bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limda dars beruvchi o'qituvchi haqiqiy ijodkor bo'lishi, ta'lim jarayonida o'quvchining mavzuni tinglash, anglash, erkin va mustaqil fikrlash, qiyoslash, farqlash, alohidaliklarga ajratish va tasnif qilishga yo'naltirilgan faoliyatini rag'batlantirishi, o'z fikri, g'oyalarini o'zgalarga yetkaza bilish ko'nikma va malakalarining shakllanishini nazorat qilishi, boshqarishi darkor. Shuningdek, u yoshlarning axloqiy-ma'naviy tarbiyasi bilan shug'ullanishi, ularga sharqona muloqot odobi, milliy an'analarimizga hurmat, ona Vatanga muhabbat tuyg'usi kabi zaruriy xislatlarni singdira bilishi lozim.

Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslariga o‘quvchilarni ona tilini puxta o‘zlashtirishga tayyorlashning ajralmas qismi, ta‘lim jarayonida ularni axloqiy-estetik tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaraladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga leksik bilimlar berish faqat ona tili darslari bilan chegaralanib qolmasdan, o‘qish darslari davomida ham o‘rgatib boriladi. Ayniqsa, tilning lug‘at tarkibini, undagi eskirgan va yangi paydo bo‘lgan so‘zlarni, shevaga xos so‘zlarni, kasb – hunarga oid so‘zlarni, ruscha – baynalminal so‘zlarni o‘rgatishda “O‘qish kitobi” darsligida berilgan matnlar tahlili, har bir darsda o‘tkaziladigan lug‘at ishlari katta ahamiyatga ega. Bunda amaliy ishlar orqali nazariy bilimlar hosil qilib boriladi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘zbek tilining leksik tarkibini o‘rgatish, tilning lug‘aviy birliklari ustida ishlash bolalarni keyingi bosqichlarda o‘rganilishi kerak bo‘lgan bilimlarni egallash uchun poydevor yaratish bilan birga quyidagilar uchun ham zamin hozirlaydi.

1. Eskilik bo‘yog‘iga ega bo‘lgan so‘zlarni bilish ularda vatanimiz va xalqimiz o‘tmishini yaxshiroq o‘rganish, so‘z boyligini oshirish, sinonimiya (yuz, oraz, ruxsor kabi) hodisasidan kengroq foydalanish imkonini beradi.

2. Shevaga xos so‘zlarni bilish adabiy til me‘yorlariga amal qilishda, tilimizning boy imkoniyatlarini ko‘rsatib berishda muhim ahamiyatga ega.

3. Kasb – hunarga oid so‘zlar bilan tanishib borish o‘quvchilarning so‘z boyligini oshiradi, ularni kasbga yo‘naltirishda muhim rol o‘ynaydi.

4. Boshlang‘ich sinflarda olib boriladigan lug‘at ishi so‘zning ma‘nosi, talaffuzi, imlosi va uslubiy qo‘llanishini e‘tiborga oladi hamda bu orqali o‘quvchilarning so‘zlardan nutqda to‘g‘ri foydalanishiga erishishga, o‘zgarlar nutqini anglashlarini ta‘minlashga yordam beradi.

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili darslarida tilning lug‘at tarkibini o‘rgatib borish ularning so‘z boyligini oshiradi, nutq madaniyatini yuksaltiradi, milliy tilimizning buyuk qudratini, sehri va jozibasini to‘la his etgan insonlar bo‘lib etishishini ta‘minlaydi. Zero, ilm olish yo‘lidagi izlanish insonning e‘tiqodi va dunyoqarashini shakllantiradi, ma‘naviy-axloqiy kamolot sari yetaklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.-56 B.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.-488 B.

3. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi.- Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni (Xalq so‘zi. 2017 yil, 8 fevral).
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmoni// (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son)
6. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017.
7. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017.
8. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.- Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
9. A.Azamov “O‘quvchilarga bilim berishda innovatsion usullardan foydalanish” T., 2004 y.
10. J.G`.Yo`ldoshev, S.A. Usmonov. “Pedagogik texnologiya asoslari”, T., O‘qituvchi, 2004 y